

METODERAPPORT

til SKUP-konferansen 2006

”SMØRING AV POL-ANSATTE”

Dagbladet

68 artikler trykt i Dagbladet fra 21. januar 2005 til 16. desember 2005:

21. 22. 23. 24. 25. 26. 27. 28. 29. 30. januar

1. 4. 5. 8. 9. 11. 12. 13. 25. februar

1. 11. 15. 16. 17. 18. 21. mars

1. 9. 10. 11. 13. 14. 16. 23. april

6. 7. 8. 9. 31. mai

16. 17. 24. 25. 30. juni

24. juli

25. september

20. 22. 28. oktober

5. 9. 18. 21. 22.23. 24. 25. november

3. 9. 16. desember

1. Journalister:

Erling Ramnefjell og Tormod Haugstad

2. Prosjektets tittel:

Smøring av pol-ansatte.

3. Publisert:

68 artikler trykt i Dagbladet fra 21. januar 2005 til 9. desember 2005:

21. 22. 23. 24. 25. 26. 27. 28. 29. 30. januar

1. 4. 5. 8. 9. 11. 11. 12. 13. 25. februar

1. 11. 15. 16. 17. 21. mars

1. 9. 10. 11. 13. 14. 16. 23. april

6. 7. 8. 9. 31. mai

16. 17. 24. 25. 30. juni

24. juli

25. september

20. 22. 28. oktober

5. 9. 18. 21. 22. 23. 24. 25. november

3. 9. 16. desember

4. Redaksjon:

Dagbladet, samfunnsavdelingen.

Adresse: Akersgata 49, 0107 Oslo.

Telefon: 22310600.

5. Journalistenes adresse:

Erling Ramnefjell, mobil: 91136182, adresse: Breidablikkv. 6, 1167 Oslo.

Tormod Haugstad, mobil: 41700461, adresse: Alex Olssonsvei 6, 1450 Nesoddtangen.

6. Redegjørelse for arbeidet.

a) Når og hvordan kom arbeidet i gang?

I begynnelsen av desember 2004 fikk Erling Ramnefjell en mail fra en person som åpenbart dekket seg bak et falskt navn for å skjule sin identitet.

Vedkommende som tydeligvis var en mann, opplyste at han jobbet i vin- og brennevinsbransjen og at han satt med opplysninger om at en av de største importørene av vin og brennevin her i landet hadde begått flere brudd på Vinmonopolets regelverk i form av smøring av ansatte ved Vinmonopolet, og at dette hadde foregått over mange år. Han kunne legge fram både bilde-materiale og videoopptak som dokumentasjon.

Her er Ramnefjells rapport om hva som skjedde videre:

«Mannen opplyste at han hadde funnet mitt navn og mail-adresse i et søk på nettet etter journalister i Oslo-avisene som hadde skrevet om smøreskandalen i det svenske Systembolaget. Han hadde festet seg ved mitt navn på grunn av en kommentar-artikkel jeg hadde skrevet i Dagbladet i november året før under tittelen «Farlige forbindelser» hvor jeg redegjorde for at skandalen på svenskepolet var iferd med å ramme statsminister Göran Persson fordi hans samboer, Anitra Steen var - og fortsatt er - Systembolagets toppsjef.

Jeg svarte umiddelbart at dette hørtes meget interessant ut og at jeg gjerne ville møte ham og høre nærmere om hva slags materiale han satt på. På grunn av feriefravær hadde vi ikke vårt første møte før 23. desember. Der redegjorde han, som viste seg å hete Svein Lindin, i grove trekk for hva han hadde opplevd som ansatt selger hos Ekjord A/S både når det gjaldt omgåelse av alkoholloven og av Vinmonopolets regelverk for kontakt mellom pol-ansatte og vin- og brennevinimportører. Han fortalte at han hadde fått sparken i firmaet med virkning fra 1. desember, og at han hadde tatt advokat og ville gå til sak mot Ekjord for usaklig og ugyldig oppsigelse. Jeg skjønnte raskt at dette ville bli en omfattende sak som ville vekke stor oppsikt straks den ble kjent, og at det derfor ville være nødvendig å sette flere Dagblad-medarbeidere på saken. Det ville bli nødvendig å trekke inn mange aktører og forfølge mange problemstillinger og forgreininger. Saken ville kunne få en snøball-effekt og et forløp det var vanskelig å overskue på forhånd, og det ville bli kappløp og konkurranse med andre medier om nyhetene.

Jeg kontaktet derfor min avdelingsleder, Kristian Skard, satte ham inn i situasjonen og bad om at min kollega Tormod Haugstad ble satt på saken sammen med meg. Vi hadde samarbeidet i flere saker tidligere, bl.a. i Tønne-saken.

Haugstad sa seg straks interessert i å være med.

Vi avtalte å møte vår informant etter nyttår. Men 2. juledag skjedde flodbølgekatastrofen i Sørøst-Asia. Vi ønsket ikke at en så oppsiktsvekkende sak som en avsløring om smøring av pol-ansatte skulle bokstavelig talt drukne i tsunamien. Vi besluttet derfor å vente med å sette i gang det journalistiske arbeidet, vel vitende at hvis vi først begynte å ringe rundt, ville ryktene begynne å gå i vinmiljøet, med fare for at de ville nå våre konkurrenter. Resultat kunne da bli at vi mistet kontroll over publiserings-tidspunktet, antakelser som skulle vise seg å slå til. Etter få dager inne i det nye året ble det klart at tallet på omkomne nordmenn etter tsunamien var langt lavere enn skrekk-tallene som verserte i i nyttårshelga. Samtidig kom nye avsløringer på andre områder av samfunnet: Dagens Næringsliv startet opprullingene av den såkalte Tine-saken. Vi kunne ikke lenger sitte og vente på at temperaturen i nyhetsbildet skulle falle og bidra til at vår avsløring fikk ekstra stor oppmerksomhet. Her var det bare å komme i gang. I uke 2 gjenopptok vi kontakten med Lindin og begynte å drøfte hvordan vi skulle legge opp arbeidet.

Første reportasje sto på trykk i Dagbladet fredag 21. januar som hovedoppslag på 1. side med tittelen «Polsjefer mottok smøring». Den foreløpig siste sto på trykk fredag 16. desember under tittelen «Sprudlende seier. Lindin vant saken mot Ekjord». Det var den 68. artikkelen i reportasjeserien som vi til nå har jobbet med i ett år og hvor siste ord og siste kapittel ennå ikke er skrevet.

Konsekvenser.

Januar:

Vinmonopolet engasjerer advokat Erling Grimstad for å granske brudd på etiske regler og mistanke om smøring/korrupsjon. I alt 15 ansatte blir fritatt for arbeidsplicht mens de er under gransking.

Direktør Knut Grøholt fratras ansvaret for granskingen i og med at han selv blir gjenstand for gransking etter flere gratisreiser til VM og OL.

Vinmonopolet suspenderer også samarbeidet med leverandørfirmaet Ekjord mens granskingen pågår.

Februar:

Styret vedtar at to butikksjefer skal sies opp etter å ha gjort seg skyldig i uønsket påvirkning. I tillegg skal tre ansatte få endringsoppsigelse(degradering), mens fire ansatte får skriftlig advarsel. De oppsagte og deres fagforeninger krever vedtaket omgjort og forbereder arbeidsrettssak.

Mai:

Advokat Erling Grimstad legger fram sin hemmelige granskingsrapport for styret i Vinmonopolet. Den forteller at fem nye vinleverandører har brutt polets etiske regler. Grimstads hovedkonklusjon er at ledelsen ved hovedkontoret har for dårlige rutiner og systemer, samt at det er for nære koblinger til leverandører. Rapporten er fortsatt hemmeligstemplet, men deler av den ble offentliggjort i Dagbladet 8. og 9. mai.

Juni:

Sosial- og helsedirektoratet inndrar Ekjords bevilling for å drive med import av vin. Vedtaket ankes og Arbeids- og sosialdepartementet opphever inndragingen. Om Ekjord hadde mistet bevillingen, ville firmaet risikert nedleggelse.

August:

Nye skjerpede regler for kontakt mellom Vinmonopolets leverandører og selskapets ansatte vedtatt med virkning fra 1. september 2005.

September:

Forlik mellom Vinmonopolet og ansatte. Tre ansatte som mistet jobben på

grunn av regelstridig kontakt med Ekjord AS og brudd på Vinmonopolets etiske regler får likevel fortsette å arbeide i Vinmonopolet, men med endrede betingelser. Vinmonopolets ledelse vil ikke opplyse hva som ligger i «endrede betingelser», men det er på det rene at to av de tre blir degradert fra butikksjef til butikkekspeditor.

Oktober:

H.r advokat Harald Arnkværn trekker seg som Vinmonopolets styreleder 27. oktober etter at de ansatte i en krass uttalelse gir uttrykk for at de ikke lenger har tillit til ham på grunn av hans håndtering av epost-saken som ledd i granskingen av Ekjords smøring av Vinmonopol-ansatte.

November:

Siri Hatlen blir utnevnt til ny styreleder for Vinmonopolet 4. november.

Desember:

Vinmonopolets adm. direktør, Knut Grøholt, varsler 2. desember at han trekker seg som selskapets toppsjef fra årsskiftet.

15. desember faller dom i Oslo Tingrett i arbeidsrettssaken Svein Lindin har reist mot Ekjord AS. Ekjord blir dømt til å betale Lindin 400 000 kroner i erstatning og oppreisning for usaklig oppsigelse. Dommen slår fast at Ekjord AS forsettlig brøt Vinmonopolets etiske regler og at Ekjord AS opptrådte hensynsløst overfor Lindin etter at de hadde bestemt seg for å si ham opp.

b) Hva var den sentrale problemstillingen ved starten av prosjektet?

På grunn av vår hyppige kontakt med Svein Lindin følte vi oss ganske sikre på at vi hadde god tid til å kunne jobbe i ro og fred med materialet før vi kom så langt som til offentliggjøring. Men et par uker ut i det nye året fikk vi mistanke om at vi ikke lenger var alene. Fortsatt visste ikke Vinmonopolets ledelse noe om hva som var på gang, men vi hadde grunn til å tro at Lindin og/eller personer i hans bekjentskapskrets kunne tipse andre om saken.

Vin-miljøet i Norge er forholdsvis lite og selv om Nils Ekjord er Norges neststørste vinimportør, har han ikke mer enn åtte til 10 ansatte. Vi tok det for gitt at samtlige ansatte hos Ekjord visste om konflikten med Lindin.

Både vi som reportere og vår nærmeste arbeidsledelse ønsket å jobbe fram et så bredt grunnlag som mulig før vi offentliggjorde noe. Det viktigste var å konfrontere de aktuelle butikksjefer og ansatte i Vinmonopolet som kunne omfattes av mistanken om smøring i form av gratismiddager, vareprøver, reiser, golfurer m.m..

Den eneste måten å gjøre det på, ville være å enten møte dem ansikt til ansikt eller ringe dem opp. Vi bestemte oss for det siste. Da ville vi fort registrere hvordan de reagerte. Og

det var ingen grunn til å spåne på eller snikfotografere ansatte i en situasjon hvor de ikke selv ønsket å medvirke.

Vår prinsipielle holdning var at de ansatte kunne ha brutt regelverket, men i så fall er det ledelsen i bedriften som må ta hovedansvaret for at de etiske retningslinjene ikke følges. Dette var også grunnlaget for at vi anonymiserte bildene som avslørte gratis bevertning og overnatting på Hankø.

Uventet konkurranse.

Vi bestemte oss for å ha den første saken på trykk fredag 21. januar 2005. Mange hadde visst om konflikten i flere uker og vi kunne aldri vite. Dessuten var en stevning utarbeidet og oversendt tingretten noen dager tidligere.

Likevel var vi rimelig sikre på at vi var alene om saken. Vi hadde ringt rundt til flere butikksjefer og ansatte og konfrontert dem med bildebevis om at de hadde blitt smurt med gratis vin, mat og overnatting på Hankø Yacht Club. Bare en benektet forholdet, mens andre innrømmet at de hadde vært med på tilstelningene, men at de ikke så på det som noe annet enn sosial omgang basert på gammelt personlig vennskap med Nils Ekjord.

Innsamlingen av disse opplysningene hadde vi gjort tirsdag 18. og onsdag 19. januar. Alle vi ringte opp, virket oppriktig overrasket over at vi tok kontakt. Nå visste vi at det hastet med publisering ettersom det ikke ville gå lang tid før hovedkontoret fikk vite om forholdene.

For å sjekke stoda ringte vi opp Vinmonopolets direktør Knut Grøholt for aller første gang torsdag 20. januar. Han var opptatt, men kom tilbake veldig raskt. Vi forsto umiddelbart at han hadde fått et varsel og ganske riktig: Han kunne fortelle at en av de ansatte vi hadde tatt kontakt med, hadde meldt fra til hovedkontoret.

Seint på kvelden, torsdag 20. januar, fikk vi beskjed om at saken hadde sprukket i dn.no. Ved 22.30-tida hadde nettstedet lagt ut en sak om arbeidskonflikten mellom Svein Lindin og Ekjord som også omfattet påstander om smøring.

Vi hadde levert vårt materiale og visste at vi hadde mer på lager, så vi lot produksjonen av fredagsavisen gå sin gang. Dagbladet hadde hovedoppslag over hele førstesida på saken.

Da vi kom på jobb denne fredagen, ble vi ikke bare møtt av vårt eget oppslag, men også av VGs på samme sak. Vi innrømmer at det var en skuffelse etter så mange dagers jobbing med saken, men vi konstaterte raskt at VG selvfølgelig hadde fått laget sin sak på grunnlag av saken på dn.no kvelden i forveien. Det var bare å bite tenna sammen og glemme dagens avis.

Lørdag 22. januar skulle vi ta konkurrentene: Vi visste at vi var alene om bildene fra Hankø Yacht Club og vi visste at vi hadde kommet lenger enn alle andre i vår innsamling av opplysninger blant de ansatte.

Forholdet til Ekjord.

Smøre-saken hadde i hovedsak tre retninger som vi måtte følge:

- Svein Lindin, den oppsagte vinselger.
- Nils Ekjord as, vinimportøren og firmaet hans.
- Vinmonopolets ledelse ved hovedkontor og i butikker.

Vi etablerte på et tidlig tidspunkt i januar kontakt med Lindin og hans advokat, Tor-Henry Spjelkevik. Helt bevisst la opp til flere personlige møter for å styrke tillitsforholdet.

Hos Ekjord møtte vi en stengt dør fra dag en. Det vil si, firmaets første advokat, svarte velvillig på våre spørsmål, men hadde lite å meddele. Det samme var for så vidt tilfelle da Ekjord skiftet juridisk rådgiver og fikk Christian Lundin som advokat.

Da Nils Ekjord ble tvunget hjem fra forretningsreise i Australia, gikk han omtrent rett i møte med pol-direktør Knut Grøholt om formiddagen lørdag 22. januar. Utpå ettermiddagen fikk vi tak i ham på telefon hjemme. Han lå og sov, men kona vekket ham. Ekjord var i godt humør og svarte imøtekommende og utfyllende på alle våre spørsmål. Det ble et ganske avslørende intervju hvor han innrømmet middagene på Hankø, men kalte dette vennetreff.

Etter at dette intervjuet sto på trykk søndag 23. januar, nektet Nils Ekjord konsekvent å kommentere saken ytterligere overfor Dagbladet. Hans assisterende, sønnen Erik Magnus, svarte riktignok på telefonen, men som oftest med «ingen kommentar».

Granskingen.

De mistenkte butikksjefene og ekspeditørene ble kalt inn til å forklare seg hos Vinmonopolet allerede lørdag 22. januar. 10 ansatte ble suspendert med umiddelbar virkning. Fire nye på mandag. Samme dag hadde Grøholt møte med Ekjord. Søndag kveld møtte han den oppsagte motparten Svein Lindin og på en pressekonferanse mandag kunne en gråtkvalt direktør Grøholt opplyse at advokat Erling Grimstad allerede lørdag hadde startet sin gransking. Den tidligere nestsjefen i Økokrim gikk like grundig til verks som han var vant til fra sitt politiarbeid.

Hans hovedoppgave var å kartlegge ethvert grunnlag for påstander om korrupsjon i Vinmonopolet.

c) Ble problemstillingen endret underveis?

Saken startet som en avdekking av Ekjords mangeårige og systematiske avsløring av ansatte i Vinmonopolet. Polets ledelse, anført av adm. direktør Knut Grøholt tok straks affære, og Grøholt framsto som en tilsynelatende sterk og handlekraftig leder.

Men så tok saken en ny vending: Onsdag 28. januar, mindre enn ei uke etter den første avsløringen, blir det kjent at også Knut Grøholt har mottatt betydelige ytelser: Grøholt har vært på Sydney-OL som Telenorbedriften Bravidas gjest i 2000. Også hans kone var med. Det framkommer i tillegg at han var Telenors gjest på friidrettsVM i Athen i 1997.

Styret vedtar at også Grøholt skal granskes, men han blir ikke suspendert fra sin stilling i motsetning til de ansatte som er under gransking.

Fra dette tidspunkt endrer saken karakter. Den dreier seg ikke lenger om en leverandørs kyniske relasjonsbygging overfor pol-ansatte i form av sosial

omgang, gratismiddager, gaver og golfturner. Nå rettes søkelyset i økende grad mot ledelsen i Vinmonopolet og interne spenninger og motsetninger i organisasjonen. Selv om de ansattes styrerepresentanter slutter seg til styrets vedtak om at Grøholt skal stå i sin stilling, er Grøholts autoritet kraftig svekket. Latente konflikter innad i Vinmonopolet får næring. En følelse av forskjellsbehandling der regelverket blir praktisert annerledes for Kong Salomo enn for Jørgen Hattemaker, blir bekreftet. Styreleder Arnkværn varsler at han vil ha en storrengjøring i Vinmonopolet, ikke bare en granskning av butikkansatte, men også av ledere ved Vinmonopolets hovedkontor og kontraktsforhold Vinmonopolet har med kjøpesentre.

Fredag 4. februar, ei uke etter de første avsløringene av Grøholts tvilsomme reiser, blir det avdekket at han har vært på flere tilsvarende turer. Dagbladet rapporterer om gryende misnøye med Grøholts turer og at fagforeningene skjerper kravet til at ledere og ansatte skal behandles likt. Styret skal vurdere om Grøholt fortsatt har tillit og vedtar natt til 11. februar at han fortsatt har det. Han har også enn så lenge de ansattes tillit, men de understreker overfor Dagbladet at det nå er opptil Grøholt å vise seg tilliten verdig i fortsettelsen.

I tillegg til å avdekke omfanget av leverandørers smøring av ansatte og konsekvensene det ville få for begge parter, fra nå av ble det enda en hovedproblemstilling å følge opp hvorvidt polets topp-sjef, Knut Grøholt, hadde evnen til å rydde opp og lede Vinmonopolet ut av den vanskelige situasjonen bedriften sto midt oppe i.

11. mars kunne Dagbladet melde om den første mistillitserklæringen mot Grøholt fra en av fagforeningene. Ledelsens videre håndtering av granskingen førte til fullt opprør mot polledelsen.

d) Slik organiserte vi arbeidet:

Journalistisk metode.

Etter at Grimstad-utvalget trådte i funksjon, ble det vår hovedoppgave å grave mest mulig på egen hånd. Internt i Vinmonopolet gikk det ut strenge ordrer om at det kunne få alvorlige arbeidsmessige følger om ansatte snakket med mediene. Direktør Knut Grøholt var selv satt ut av spill i en periode og det var bare styreformannen, advokat Harald Arnkværn, som skulle uttale seg.

Det ble opprettet en intern telefonlinje som ansatte ble oppfordret til å bruke hvis de hadde opplysninger om brudd på etikkreglene, en tipstelefon som også ble kalt «tystetelefonen».

Ved hovedkontorets markeds- og produktseksjon ble det fra høyeste hold lagt ned forbud mot å snakke med hverandre i korridorene.

For oss var dette en journalistisk spennende utfordring. Etter hvert som vi fikk ut saker om den interne prosessen, fikk vi et innblikk i en organisasjon som virket lukket og

autoritær. Det virket åpenbart at direktørene vocket på hverandre i frykt for nye avsløringer.. Ledelsen er hierarkisk med en administrerende direktør på toppen, men med en markedsdirektør, Lars Sogn, som var stedfortredende toppsjef og fast sekretær på styremøtene. Flere kilder sa at Sogn hadde større reell makt enn administrerende.

Heller ikke internt i Vinmonopolet fikk andre enn leder-gruppa på seks personer noe informasjon om gangen i Grimstad-utvalgets arbeid. Bare styret, Grøholt og Sogn fikk orienteringer underveis i prosessen som skulle ta noen få uker, men som endte opp med å pågå i over tre måneder.

Skriftlige kilder:

Ved siden av stevningen sjekket vi Brønnøysund-registret og private økonomiske forhold på personene i ledergruppa, samt et visst antall butikksjefer og ansatte. Vi fikk bl.a. bekreftet at produksjonsdirektør fortsatt sto oppført som deleier i en Oslo-restaurant, samt at flere butikksjefer og vinimportører hadde personlige relasjoner i form av ekteskap eller samboerskap.

- Internt regelverk: Sentralt i saken sto Vinmonopolets egne interne etiske retningslinjer, justert i 2002.
- Intern korrespondanse. Vinmonopolet har et intranett som de sender ut meldinger til alle ansatte på. Vi klarte raskt å etablere et kildenett som informerte oss om innholdet i alle nye internmeldinger fra ledelsen.
- Møter i styre og bedriftsforsamling. I en statlig bedrift som Vinmonopolet skal dagsorden for saker som skal behandles i bedriftsforsamling og styre være offentlig tilgjengelig. Det ble derfor viktig for oss å være svært nøyaktige med å finne ut når møtene fant sted og hvilke saker som skulle behandles.
- Prosess-skrifter mellom advokatene både når det gjaldt Lindins konflikt med Ekjord, samt mellom de fagorganisertes advokater og Vinmonopolet.
- Brev og mails innen de to fagforbundene, Vinmonopolets Funksjonærklubb(VFK) og Overordnede Funksjonærers Forbund(OFF).
- Vin- og brennevinimportørenes Forening(VBF) hadde iverksatt sin egen gransking. Deres fyldige rapport ble anonymisert, men et viktig kildedokument. Det ga oss en føring på hvilke områder som Grimstad-utvalget måtte prioritere for å komme til bunns i smøre-kulturen. VBF-rapportens hovedkonklusjon var at et flere leverandører hadde brutt det etiske regelverket ved å gi gaver, reiser, middager m.m..
- Sosial- og helsedirektoratets korrespondanse med Ekjord om brudd på alkoholloven som endte med vedtak om at Ekjord AS burde fratras

bevillingen som leverandør over en periode på tre måneder. Dette ble seinere omgjort av Arbeids- og sosialdepartementet.

- Den hemmelige Grimstad-rapporten og arbeidet med å få innsyn i den.

Muntlige kilder.

Dagbladet klarte å avsløre en rekke forhold underveis i granskingsprosessen både før Grimstad-rapporten ble lagt fram for styret og seinere, takket være god gammeldags kildepleie.

Vi er to svært rutinerte reportere og visste at ingenting er så viktig som gode muntlige kilder hvis man skal klare å få et innblikk i en til dels lukket bedriftskultur. Vinmonopolet har fått lov til å bli en forvaltningsbedrift som driver etter bedriftsøkonomiske prinsipper, men er fortsatt en monopolistisk statsbedrift som ikke er i nærheten av den åpenheten som blant annet kreves av børsnoterte selskaper.

Polets hovedkontor i Dronning Mauds gate er bokstavelig talt stengt for alle andre enn de som er klarert med nøkkelkort. Mediene ble stengt ute fra hovedkontoret og fikk så vidt holde stand i foajeen rett innenfor inngangsdøra. Alternativet hadde vært vinterkulda. En gang holdt man også en pressekonferanse her hvor direktør Knut Grøholt ble trengt omtrent innunder trappa som fører opp til administrasjonens kontorer to etasjer høyere opp. Møtet med mediene ble ikke mindre pinlig av at informasjonsdirektør Trine Melgård tilslutt måtte dra Grøholt inn i en av heisene for å komme seg unna trengselen.

Vi visste at de viktigste kildene befant seg i enten ledelse eller fagforening. Vi gikk systematisk til verks for å skaffe oss kilder innen disse områdene. Med systematisk menes personlige møter eller telefonsamtaler nesten daglig i perioder.

Vi har lagt stor vekt på å redegjøre overfor våre viktigste kilder for våre motiver for å jobbe med denne saken, samt fortelle om hvordan sakene skal brukes. Vi har bare hatt gode erfaringer med å tillate sitatsjekk overfor våre viktige kilder. I en organisasjon med mye mistenkeliggjøring kan en slik metode være spesielt nyttig.

Møte med kilder.

Det er vår erfaring at personlige relasjoner til kilder gir et bedre resultat enn om man bare snakker på telefon. Vi fant fort ut at Vinmonopolets butikker på langt nær preges av den samme autoritære og lukkede kultur som hovedkontoret. Vi har møtt kilder på bakrommet over kaffekopper i utsalgene og truffet andre i privatboliger, kafeer, parkeringsgarasjer og i det skjulte fordi man var redd for å bli overvåket. Flere ganger er ble vi fortalt av styremedlemmer og ledere at direktør Knut Grøholt personlig har konfrontert dem med spørsmål om de hadde snakket med Dagbladets journalister.

Saken som fikk størst betydning.

24. juni publiserte Dagbladet saken «Kopierte ansattes e-post ». I ettertid kan man trygt si at denne endret smøre-saken og ga den et langt mer alvorlig preg i forhold til toppledelsen. Vi har også fra høyeste hold i Vinmonopolet fått bekreftet at det var denne

saken som til slutt felte styreleder Harald Arnkværn og i neste omgang direktør Knut Grøholt.

E-post-granskningen var omfattet med den dypeste hemmelighet innen Vinmonopolet. Bare Arnkværn, Grøholt og ikt-direktør Thore Nylund og hans medarbeidere på dataavdelingen visste om e-post-sjekken som spesialfirmaet IBAS hadde foretatt i januar/februar etter ønske fra advokat Erling Grimstad.

Den ville aldri blitt kjent hvis ikke vi hadde klart å finne en kilde som kjente til den hemmelige operasjonen. Vi forsto umiddelbart at kilden var til å stole på fordi vi fikk mye teknisk informasjon om hvordan dette hadde foregått.

Begge polets fagforeninger reagerte med forferdelse på at de ansattes e-post hadde blitt kopiert. – Dette er et tillitsbrudd uten sidestykke i bedriftens historie, sa Helge Storvik, leder i Funksjonærklubben. Denne avsløringen som Dagbladet var alene om, kom på et tidspunkt da forholdet mellom ansatte og ledelse var i ferd med å normaliseres. Partene hadde vært enige om det på et styremøte bare noen få dager i forveien. E-post-saken forandret alt. Nå nektet fagforeningene å delta i møter med ledelsen, Datatilsynet gikk til politianmeldelse av styreleder Harald Arnkværn, mens Handel og Kontor i tillegg politianmeldte advokat Erling Grimstad. Disse sakene er i skrivende stund ikke avsluttet. Verdt å merke seg er at vi fikk denne kilden fordi vi i flere måneder hadde vært ledende på smøre-saken.

7. Hvor mye tid har vi brukt?

Smøre-saken er et eksempel på kontinuerlig jobbing gjennom et år. Vi har arbeidet med saken i tillegg til andre saker og kunne selvfølgelig ideelt sett ønsket oss enda mer tid og større prioritet fra avisledelsens side, men vi er rimelig fornøyd med ledelsens forståelse for at dette var «vår avsløring» som også skulle prioriteres.

I en sak som utvikler seg over tid med granskning og konsekvenser er det helt avgjørende at man gis muligheter til å drive med systematisk sjekking av kildene. Dagbladet har klart å være først med de viktigste sakene nettopp fordi vi har vært rimelig systemiske med oppfølging av kilder, både de anonyme og mer offisielle blant myndigheter, advokater, tillitsvalgte og administrativ ledelse.

Vi har nok en gang erfart at det er viktig å jobbe med slike saker uavhengig av arbeidstid. Det er ofte på kvelder og i helger kildene har tid og mulighet til å bidra.

8. Spesielle erfaringer

Vi var to av tre hovedreportere på Dagbladets dekning av Tønne-saken og vil nok alltid være preget av det tragiske utfall den saken fikk.

Bl.a. derfor la vi stor vekt på å opprette et åpent, men profesjonelt, forhold til sakens hovedaktører, Svein Lindin, Nils Ekjord og Knut Grøholt.

Av disse tre sier det seg selv at forholdet mellom oss og Lindin var langt mindre konfliktfylt enn vårt forhold til de to andre.

Våre forsøk på å få kontakt med Ekjord viste seg tidlig nytteløse. Det første store intervjuet med ham sto på trykk to dager etter at smøresaken første gang ble brettet ut i Dagbladet. Det skulle vise seg å bli det siste. Ekjord avviste alle henvendelser om intervjuer eller kommentarer etter hvert som nye sider ved saken ble avdekket. Men utfra informasjonen

vi skaffet oss om hans reaksjoner på avsløringene og sakens videre utvikling, fikk vi et bestemt inntrykk av at han har en robust personlighet som tåler at det blåser rundt ham.

Når det gjelder Knut Grøholt, ble vi tidlig klar over at han var mer emosjonelt preget av det som skjedde. Ikke bare vi la merke til at han kjempet med gråten allerede på sin første pressekonferanse da han introduserte advokat Erling Grimstad som leder for Vinmonopolets interne gransking.

Vårt forhold til Grøholt var i utgangspunktet greit og ukomplisert. Den ene av oss kjente ham dessuten litt fra før. Men granskningen av Grøholts egne reiser som leverandørbedrifters gjest, satte ham på sidelinja for en tid. Granskningen fikk ingen formelle konsekvenser for ham. Styret ga ham fornyet tillit, men hans autoritet var klart svekket.

Den ene av oss hadde en mer fortrolig samtale med ham på telefon om hvordan han opplevde og tacklet mediepresset. Han fortalte da uoppfordret at hans kone er psykolog. «Så jeg er i de beste hender, altså», sa han med sin karakteristisk tørre humor.

Vårt etter hvert skjerpede søkelys på hans evne til håndtere og lede Vinmonopolet ut av krisa, førte likevel til at vårt forhold til Grøholt ble mer anstrengt. Styreleder Arnkværn frontet selskapet utad mens Grøholt trakk seg mer tilbake og ønsket ikke å kommentere opprøret mot ham som Dagbladet rapporterte om allerede i midten av mars. Vi la med jevne mellomrom inn forespørsler om intervju med ham, men fikk aldri noen avtale. I november møttes vi i forbindelse med åpningen av det nye spesialpolet på Briskeby. Grøholt ga da inntrykk av å ha et avslappet forhold til oss og vi avtalte et større intervju før jul uten at det ble spikret noen dato. Vi hadde også kontakt med ham i forbindelse med at han noen dager seinere vitnet i arbeidsrettssaken mellom Lindin og Ekjerd.

Men vi fikk signaler om at Grøholt i mer private sammenhenger hadde uttrykt undring og misnøye over det han opplevde som nærmest hardkjør mot ham fra Dagbladets side. Straks vi fikk nyss om dette, ringte en av oss til ham og inviterte ham ut på en lunsj eller middag hvor vi kunne snakke om vår dekning, og om hvordan vi oppfattet og forholdt oss til våre ulike roller. Han avslo høflig, men bestemt, med den begrunnelse at han eventuelt ville komme tilbake til et slikt møte seinere. Han sa at en slik samtale ville bli for sterkt emosjonelt preget hvis vi skulle ta den nå. Han ville vurdere å komme tilbake til saken på et seinere tidspunkt da tilnærmingen kunne skje på et mer analytisk grunnlag.

Vi minnet ham om invitasjonen på pressekonferansen da han offentliggjorde sin avgang, og han gjentok at dette var noe vi eventuelt fikk komme tilbake til. Samtalen har ennå ikke funnet sted, men vi har til hensikt å gjenta invitasjonen.

Avslutning.

Vi håper juryen for SKUP-prisen vektlegger det metodiske arbeidet som må ligge bak for at man skal være ledende på en stor fellessak gjennom et helt år. Sakene har rystet statsbedriften og påvirket arbeidsmiljøet blant 1900 ansatte.

Vi var i utgangspunktet alene om saken, men kom samtidig med dn.no som forårsaket at VG også hadde oppslag på saken samme dag som oss.

Fra dag to var vi først med de viktigste sakene:

Bilder og intervju med butikksjefer som seinere ble forsøkt sagt opp eller degradert på grunn av smøring.

Hadde de første intervjuene med den oppsagte vinselger hos Ekjord, Svein Lindin.

Eneste store intervju med vinimportør Nils Ekjord.

Avslørte vedtak og uenighet i styret til tross for at styremedlemmene hadde taushetsplikt.

Avslørte innholdet i Grimstad-utvalgets granskingsrapport som styret har hemmeligstemplet.

Avslørte at styreleder Harald Arnkværn ga tillatelse til at advokat Erling Grimstad fikk engasjert datajegere fra IBAS til å kopiere de ansattes e-post.

9. Sted, dato og underskrift

Oslo 15. januar 2005

Tormod Haugstad

Erling Ramnefjell

6. Redegjørelse for arbeidet.

a) Når og hvordan kom arbeidet i gang?

I begynnelsen av desember 2004 fikk Erling Ramnefjell en mail fra en person som åpenbart dekket seg bak et falskt navn for å skjule sin identitet.

Vedkommende som tydeligvis var en mann, opplyste at han jobbet i vin- og brennevinsbransjen og at han satt med opplysninger om at en av de største importørene av vin og brennevin her i landet hadde begått flere brudd på Vinmonopolets regelverk i form av smøring av ansatte ved Vinmonopolet, og at dette hadde foregått over mange år. Han kunne legge fram både bilde-materiale og videoopptak som dokumentasjon.

Her er Ramnefjells rapport om hva som skjedde videre:

«Mannen opplyste at han hadde funnet mitt navn og mail-adresse i et søk på nettet etter journalister i Oslo-avisene som hadde skrevet om smøreskandalen i det svenske Systembolaget. Han hadde festet seg ved mitt navn på grunn av en kommentar-artikkel jeg hadde skrevet i Dagbladet i november året før under tittelen «Farlige forbindelser» hvor jeg redegjorde for at skandalen på svenskepolet var iferd med å ramme statsminister Göran Persson fordi hans samboer, Anitra Steen var - og fortsatt er - Systembolagets toppsjef.

Jeg svarte umiddelbart at dette hørtes meget interessant ut og at jeg gjerne ville møte ham og høre nærmere om hva slags materiale han satt på. På grunn av feriefravær hadde vi ikke vårt første møte før 23. desember. Der redegjorde han, som viste seg å hete Svein Lindin, i grove trekk for hva han hadde opplevd som ansatt selger hos Ekjord A/S både når det gjaldt omgåelse av alkoholloven og av Vinmonopolets regelverk for kontakt mellom pol-ansatte og vin- og brennevinimportører. Han fortalte at han hadde fått sparken i firmaet med virkning fra 1. desember, og at han hadde tatt advokat og ville gå til sak mot Ekjord for usaklig og ugyldig oppsigelse. Jeg skjønnte raskt at dette ville bli en omfattende sak som ville vekke stor oppsikt straks den ble kjent, og at det derfor ville være nødvendig å sette flere Dagblad-medarbeidere på saken. Det ville bli nødvendig å trekke inn mange aktører og forfølge mange problemstillinger og forgreininger. Saken ville kunne få en snøball-effekt og et forløp det var vanskelig å overskue på forhånd, og det ville bli kappløp og konkurranse med andre medier om nyhetene.

Jeg kontaktet derfor min avdelingsleder, Kristian Skard, satte ham inn i situasjonen og bad om at min kollega Tormod Haugstad ble satt på saken sammen med meg. Vi hadde samarbeidet i flere saker tidligere, bl.a. i Tønne-saken.

Haugstad sa seg straks interessert i å være med.

Vi avtalte å møte vår informant etter nyttår. Men 2. juledag skjedde

flodbølgekatastrofen i Sørøst-Asia. Vi ønsket ikke at en så oppsiktsvekkende sak som en avsløring om smøring av pol-ansatte skulle bokstavelig talt drukne i tsunamien. Vi besluttet derfor å vente med å sette i gang det journalistiske arbeidet, vel vitende at hvis vi først begynte å ringe rundt, ville ryktene begynne å gå i vinmiljøet, med fare for at de ville nå våre konkurrenter. Resultat kunne da bli at vi mistet kontroll over publiserings-tidspunktet, antakelser som skulle vise seg å slå til. Etter få dager inne i det nye året ble det klart at tallet på omkomne nordmenn etter tsunamien var langt lavere enn skrekk-tallene som verserte i i nyttårshelga. Samtidig kom nye avsløringer på andre områder av samfunnet: Dagens Næringsliv startet opprulling av den såkalte Tine-saken. Vi kunne ikke lenger sitte og vente på at temperaturen i nyhetsbildet skulle falle og bidra til at vår avsløring fikk ekstra stor oppmerksomhet. Her var det bare å komme i gang. I uke 2 gjenopptok vi kontakten med Lindin og begynte å drøfte hvordan vi skulle legge opp arbeidet.

Første reportasje sto på trykk i Dagbladet fredag 21. januar som hovedoppslag på 1. side med tittelen «Polsjefer mottok smøring». Den foreløpig siste sto på trykk fredag 16. desember under tittelen «Sprudlende seier. Lindin vant saken mot Ekjord». Det var den 68. artikkelen i reportasjeserien som vi til nå har jobbet med i ett år og hvor siste ord og siste kapittel ennå ikke er skrevet.

Konsekvenser.

Januar:

Vinmonopolet engasjerer advokat Erling Grimstad for å granske brudd på etiske regler og mistanke om smøring/korrupsjon. I alt 15 ansatte blir fritatt for arbeidsplikt mens de er under granskning.

Direktør Knut Grøholt fratras ansvaret for granskingen i og med at han selv blir gjenstand for granskning etter flere gratisreiser til VM og OL.

Vinmonopolet suspenderer også samarbeidet med leverandørfirmaet Ekjord mens granskingen pågår.

Februar:

Styret vedtar at to butikksjefer skal sies opp etter å ha gjort seg skyldig i uønsket påvirkning. I tillegg skal tre ansatte få endringsoppsigelse(degradering), mens fire ansatte får skriftlig advarsel. De oppsagte og deres fagforeninger krever vedtaket omgjort og forbereder arbeidsrettssak.

Mai:

Advokat Erling Grimstad legger fram sin hemmelige granskingsrapport for styret i Vinmonopolet. Den forteller at fem nye vinleverandører har brutt polets etiske regler. Grimstads hovedkonklusjon er at ledelsen ved hovedkontoret har for dårlige rutiner og

systemer, samt at det er for nære koblinger til leverandører. Rapporten er fortsatt hemmeligstempelt, men deler av den ble offentliggjort i Dagbladet 8. og 9. mai.

Juni:

Sosial- og helsedirektoratet inndrar Ekjords bevilling for å drive med import av vin. Vedtaket ankes og Arbeids- og sosialdepartementet opphever inndragingen. Om Ekjord hadde mistet bevillingen, ville firmaet risikert nedleggelse.

August:

Nye skjerpede regler for kontakt mellom Vinmonopolets leverandører og selskapets ansatte vedtatt med virkning fra 1. september 2005.

.

September:

Forlik mellom Vinmonopolet og ansatte. Tre ansatte som mistet jobben på grunn av regelstridig kontakt med Ekjord AS og brudd på Vinmonopolets etiske regler får likevel fortsette å arbeide i Vinmonopolet, men med endrede betingelser. Vinmonopolets ledelse vil ikke opplyse hva som ligger i «endrede betingelser», men det er på det rene at to av de tre blir degradert fra butikksjef til butikkekspeditor.

Oktober:

H.r advokat Harald Arnkværn trekker seg som Vinmonopolets styreleder 27. oktober etter at de ansatte i en krass uttalelse gir uttrykk for at de ikke lenger har tillit til ham på grunn av hans håndtering av epost-saken som ledd i granskingen av Ekjords smøring av Vinmonopol-ansatte.

November:

Siri Hatlen blir utnevnt til ny styreleder for Vinmonopolet 4. november.

Desember:

Vinmonopolets adm. direktør, Knut Grøholt, varsler 2. desember at han trekker seg som selskapets toppsjef fra årsskiftet.

15. desember faller dom i Oslo Tingrett i arbeidsrettssaken Svein Lindin har reist mot Ekjord AS. Ekjord blir dømt til å betale Lindin 400 000 kroner i erstatning og oppreisning for usaklig oppsigelse. Dommen slår fast at Ekjord AS forsettlig brøt Vinmonopolets etiske regler og at Ekjord AS opptrådte hensynsløst overfor Lindin etter at de hadde bestemt seg for å si ham opp.

b) Hva var den sentrale problemstillingen ved starten av prosjektet?

På grunn av vår hyppige kontakt med Svein Lindin følte vi oss ganske sikre på at vi hadde god tid til å kunne jobbe i ro og fred med materialet før vi kom så langt som til offentliggjøring. Men et par uker ut i det nye året fikk vi mistanke om at vi ikke lenger var alene. Fortsatt visste ikke Vinmonopolets ledelse noe om hva som var på gang, men vi hadde grunn til å tro at Lindin og/eller personer i hans bekjentskapskrets kunne tipse andre om saken.

Vin-miljøet i Norge er forholdsvis lite og selv om Nils Ekjord er Norges neststørste vinimportør, har han ikke mer enn åtte til 10 ansatte. Vi tok det for gitt at samtlige ansatte hos Ekjord visste om konflikten med Lindin.

Både vi som reportere og vår nærmeste arbeidsledelse ønsket å jobbe fram et så bredt grunnlag som mulig før vi offentliggjorde noe. Det viktigste var å konfrontere de aktuelle butikksjefer og ansatte i Vinmonpolet som kunne omfattes av mistanken om smøring i form av gratismiddager, vareprøver, reiser, golfurer m.m..

Den eneste måten å gjøre det på, ville være å enten møte dem ansikt til ansikt eller ringe dem opp. Vi bestemte oss for det siste. Da ville vi fort registrere hvordan de reagerte. Og det var ingen grunn til å spane på eller snikfotografere ansatte i en situasjon hvor de ikke selv ønsket å medvirke.

Vår prinsipielle holdning var at de ansatte kunne ha brutt regelverket, men i så fall er det ledelsen i bedriften som må ta hovedansvaret for at de etiske retningslinjene ikke følges. Dette var også grunnlaget for at vi anonymiserte bildene som avslørte gratis bevertning og overnatting på Hankø.

Uventet konkurranse.

Vi bestemte oss for å ha den første saken på trykk fredag 21. januar 2005. Mange hadde visst om konflikten i flere uker og vi kunne aldri vite. Dessuten var en stevning utarbeidet og oversendt tingretten noen dager tidligere.

Likevel var vi rimelig sikre på at vi var alene om saken. Vi hadde ringt rundt til flere butikksjefer og ansatte og konfrontert dem med bildebevis om at de hadde blitt smurt med gratis vin, mat og overnatting på Hankø Yacht Club. Bare en benektet forholdet, mens andre innrømmet at de hadde vært med på tilstelningene, men at de ikke så på det som noe annet enn sosial omgang basert på gammelt personlig vennskap med Nils Ekjord.

Innsamlingen av disse opplysningene hadde vi gjort tirsdag 18. og onsdag 19. januar. Alle vi ringte opp, virket oppriktig overrasket over at vi tok kontakt. Nå visste vi at det hastet med publisering ettersom det ikke ville gå lang tid før hovedkontoret fikk vite om forholdene.

For å sjekke stoda ringte vi opp Vinmonopolets direktør Knut Grøholt for aller første gang torsdag 20. januar. Han var opptatt, men kom tilbake veldig raskt. Vi forsto umiddelbart at han hadde fått et varsel og ganske riktig: Han kunne fortelle at en av de ansatte vi hadde tatt kontakt med, hadde meldt fra til hovedkontoret.

Seint på kvelden, torsdag 20. januar, fikk vi beskjed om at saken hadde sprukket i dn.no. Ved 22.30-tida hadde nettstedet lagt ut en sak om arbeidskonflikten mellom Svein Lindin og Ekjord som også omfattet påstander om smøring.

Vi hadde levert vårt materiale og visste at vi hadde mer på lager, så vi lot produksjonen av fredagsavisa gå sin gang. Dagbladet hadde hovedoppslag over hele førstesida på saken.

Da vi kom på jobb denne fredagen, ble vi ikke bare møtt av vårt eget oppslag, men også av VGs på samme sak. Vi innrømmer at det var en skuffelse etter så mange dagers jobbing med saken, men vi konstaterte raskt at VG selvfølgelig hadde fått laget sin sak på grunnlag av saken på dn.no kvelden i forveien. Det var bare å bite tenna sammen og glemme dagens avis.

Lørdag 22. januar skulle vi ta konkurrentene: Vi visste at vi var alene om bildene fra Hankø Yacht Club og vi visste at vi hadde kommet lenger enn alle andre i vår innsamling av opplysninger blant de ansatte.

Forholdet til Ekjord.

Smøre-saken hadde i hovedsak tre retninger som vi måtte følge:

- Svein Lindin, den oppsagte vinselger.
- Nils Ekjord as, vinimportøren og firmaet hans.
- Vinmonopolets ledelse ved hovedkontor og i butikker.

Vi etablerte på et tidlig tidspunkt i januar kontakt med Lindin og hans advokat, Tor-Henry Spjelkevik. Helt bevisst la opp til flere personlige møter for å styrke tillitsforholdet.

Hos Ekjord møtte vi en stengt dør fra dag en. Det vil si, firmaets første advokat, svarte velvillig på våre spørsmål, men hadde lite å meddele. Det samme var for så vidt tilfelle da Ekjord skiftet juridisk rådgiver og fikk Christian Lundin som advokat.

Da Nils Ekjord ble tvunget hjem fra forretningsreise i Australia, gikk han omtrent rett i møte med pol-direktør Knut Grøholt om formiddagen lørdag 22. januar. Utpå ettermiddagen fikk vi tak i ham på telefon hjemme. Han lå og sov, men kona vekket ham. Ekjord var i godt humør og svarte imøtekomende og utfyllende på alle våre spørsmål. Det ble et ganske avslørende intervju hvor han innrømmet middagene på Hankø, men kalte dette vennetreff.

Etter at dette intervjuet sto på trykk søndag 23. januar, nektet Nils Ekjord konsekvent å kommentere saken ytterligere overfor Dagbladet. Hans assisterende, sønnen Erik Magnus, svarte riktignok på telefonen, men som oftest med «ingen kommentar».

Granskingen.

De mistenkte butikksjefene og ekspeditørene ble kalt inn til å forklare seg hos Vinmonopolet allerede lørdag 22. januar. 10 ansatte ble suspendert med umiddelbar virkning. Fire nye på mandag. Samme dag hadde Grøholt møte med Ekjord. Søndag kveld møtte han den oppsagte motparten Svein Lindin og på en pressekonferanse mandag kunne en gråtkvalt direktør Grøholt opplyse at advokat Erling Grimstad allerede lørdag hadde startet sin gransking. Den tidligere nestsjefen i Økokrim gikk like grundig til verks som han var vant til fra sitt politiarbeid.

Hans hovedoppgave var å kartlegge ethvert grunnlag for påstander om korrupsjon i Vinmonopolet.

c) Ble problemstillingen endret underveis?

Saken startet som en avdekking av Ekjords mangeårige og systematiske avsløring av ansatte i Vinmonopolet. Polets ledelse, anført av adm. direktør Knut Grøholt tok straks affære, og Grøholt framsto som en tilsynelatende sterk og handlekraftig leder.

Men så tok saken en ny vending: Onsdag 28. januar, mindre enn ei uke etter den første avsløringen, blir det kjent at også Knut Grøholt har mottatt betydelige ytelser: Grøholt har vært på Sydney-OL som Telenorbedriften Bravidas gjest i 2000. Også hans kone var med. Det framkommer i tillegg at han var Telenors gjest på friidrettsVM i Athen i 1997.

Styret vedtar at også Grøholt skal granskes, men han blir ikke suspendert fra sin stilling i motsetning til de ansatte som er under gransking.

Fra dette tidspunkt endrer saken karakter. Den dreier seg ikke lenger om en leverandørs kyniske relasjonsbygging overfor pol-ansatte i form av sosial omgang, gratismiddager, gaver og golfurer. Nå rettes søkelyset i økende grad mot ledelsen i Vinmonopolet og interne spenninger og motsetninger i organisasjonen. Selv om de ansattes styrerepresentanter slutter seg til styrets vedtak om at Grøholt skal stå i sin stilling, er Grøholts autoritet kraftig svekket. Latente konflikter innad i Vinmonopolet får næring. En følelse av forskjellsbehandling der regelverket blir praktisert annerledes for Kong Salomo enn for Jørgen Hattemaker, blir bekreftet. Styreleder Arnkværn varsler at han vil ha en storrengjøring i Vinmonopolet, ikke bare en gransking av butikkansatte, men også av ledere ved Vinmonopolets hovedkontor og kontraktsforhold Vinmonopolet har med kjøpesentre.

Fredag 4. februar, ei uke etter de første avsløringene av Grøholts tvilsomme reiser, blir det avdekket at han har vært på flere tilsvarende turer. Dagbladet rapporterer om gryende misnøye med Grøholts turer og at fagforeningene skjerper kravet til at ledere og ansatte skal behandles likt. Styret skal vurdere om Grøholt fortsatt har tillit og vedtar natt til 11. februar at han fortsatt har det. Han har også enn så lenge de ansattes tillit, men de understreker overfor Dagbladet at det nå er opptil Grøholt å vise seg tilliten verdig i fortsettelsen.

I tillegg til å avdekke omfanget av leverandørers smøring av ansatte og konsekvensene det ville få for begge parter, fra nå av ble det enda en hovedproblemstilling å følge opp hvorvidt polets topp-sjef, Knut Grøholt, hadde evnen til å rydde opp og lede Vinmonopolet ut av den vanskelige situasjonen bedriften sto midt oppe i.

11. mars kunne Dagbladet melde om den første mistillitserklæringen mot Grøholt fra en av fagforeningene. Ledelsens videre håndtering av granskingen førte til fullt opprør mot polledelsen.

d)Slik organiserte vi arbeidet:

Journalistisk metode.

Etter at Grimstad-utvalget trådte i funksjon, ble det vår hovedoppgave å grave mest mulig på egen hånd. Internt i Vinmonopolet gikk det ut strenge ordrer om at det kunne få alvorlige arbeidsmessige følger om ansatte snakket med mediene. Direktør Knut Grøholt var selv satt ut av spill i en periode og det var bare styreformannen, advokat Harald Arnkværn, som skulle uttale seg.

Det ble opprettet en intern telefonlinje som ansatte ble oppfordret til å bruke hvis de hadde opplysninger om brudd på etikkreglene, en tipstelefon som også ble kalt «tystetelefonen».

Ved hovedkontorets markeds- og produktseksjon ble det fra høyeste hold lagt ned forbud mot å snakke med hverandre i korridorene.

For oss var dette en journalistisk spennende utfordring. Etter hvert som vi fikk ut saker om den interne prosessen, fikk vi et innblikk i en organisasjon som virket lukket og autoritær. Det virket åpenbart at direktørene vokter på hverandre i frykt for nye avsløringer.. Ledelsen er hierarkisk med en administrerende direktør på toppen, men med en markedsdirektør, Lars Sogn, som var stedfortredende toppsjef og fast sekretær på styremøtene. Flere kilder sa at Sogn hadde større reell makt enn administrerende.

Heller ikke internt i Vinmonopolet fikk andre enn leder-gruppa på seks personer noe informasjon om gangen i Grimstad-utvalgets arbeid. Bare styret, Grøholt og Sogn fikk orienteringer underveis i prosessen som skulle ta noen få uker, men som endte opp med å pågå i over tre måneder.

Skriftlige kilder:

Ved siden av stevningen sjekket vi Brønnøysund-registret og private økonomiske forhold på personene i ledergruppa, samt et visst antall butikksjefer og ansatte. Vi fikk bl.a. bekreftet at produksjonsdirektør fortsatt sto oppført som deleier i en Oslo-restaurant, samt at flere butikksjefer og vinimportører hadde personlige relasjoner i form av ekteskap eller samboerskap.

- Internt regelverk: Sentralt i saken sto Vinmonopolets egne interne etiske retningslinjer, justert i 2002.
- Intern korrespondanse. Vinmonopolet har et intranett som de sender ut meldinger til alle ansatte på. Vi klarte raskt å etablere et kildenett som informerte oss om innholdet i alle nye internmeldinger fra ledelsen.
- Møter i styre og bedriftsforsamling. I en statlig bedrift som Vinmonopolet skal dagsorden for saker som skal behandles i bedriftsforsamling og styre være offentlig tilgjengelig. Det ble derfor viktig for oss å være svært nøyaktige med å finne ut når møtene fant sted og hvilke saker som skulle behandles.

- Prosess-skrifter mellom advokatene både når det gjaldt Lindins konflikt med Ekjord, samt mellom de fagorganisertes advokater og Vinmonopolet.
- Brev og mails innen de to fagforbundene, Vinmonopolets Funksjonærklubb(VFK) og Overordnede Funksjonærers Forbund(OFF).
- Vin- og brennevinimportørenes Forening(VBF) hadde iverksatt sin egen gransking. Deres fyldige rapport ble anonymisert, men et viktig kildedokument. Det ga oss en føring på hvilke områder som Grimstad-utvalget måtte prioritere for å komme til bunns i smøre-kulturen. VBF-rapportens hovedkonklusjon var at et flere leverandører hadde brutt det etiske regelverket ved å gi gaver, reiser, middager m.m..
- Sosial- og helsedirektoratets korrespondanse med Ekjord om brudd på alkoholloven som endte med vedtak om at Ekjord AS burde fratras bevillingen som leverandør over en periode på tre måneder. Dette ble seinere omgjort av Arbeids- og sosialdepartementet.
- Den hemmelige Grimstad-rapporten og arbeidet med å få innsyn i den.

Muntlige kilder.

Dagbladet klarte å avsløre en rekke forhold underveis i granskingsprosessen både før Grimstad-rapporten ble lagt fram for styret og seinere, takket være god gammeldags kildepleie.

Vi er to svært rutinerte reportere og visste at ingenting er så viktig som gode muntlige kilder hvis man skal klare å få et innblikk i en til dels lukket bedriftskultur. Vinmonopolet har fått lov til å bli en forvaltningsbedrift som driver etter bedriftsøkonomiske prinsipper, men er fortsatt en monopolistisk statsbedrift som ikke er i nærheten av den åpenheten som blant annet kreves av børsnoterte selskaper.

Polets hovedkontor i Dronning Mauds gate er bokstavelig talt stengt for alle andre enn de som er klarert med nøkkelkort. Mediene ble stengt ute fra hovedkontoret og fikk så vidt holde stand i foajeen rett innenfor inngangsdøra. Alternativet hadde vært vinterkulda. En gang holdt man også en pressekonferanse her hvor direktør Knut Grøholt ble trent omtrent innunder trappa som fører opp til administrasjonens kontorer to etasjer høyere opp. Møtet med mediene ble ikke mindre pinlig av at informasjonsdirektør Trine Melgård tilslutt måtte dra Grøholt inn i en av heisene for å komme seg unna trengselen.

Vi visste at de viktigste kildene befant seg i enten ledelse eller fagforening. Vi gikk systematisk til verks for å skaffe oss kilder innen disse områdene. Med systematisk menes personlige møter eller telefonsamtaler nesten daglig i perioder.

Vi har lagt stor vekt på å redegjøre overfor våre viktigste kilder for våre motiver for å jobbe med denne saken, samt fortelle om hvordan sakene skal brukes. Vi har bare hatt

gode erfaringer med å tillate sitatsjekk overfor våre viktige kilder. I en organisasjon med mye mistenkeliggjøring kan en slik metode være spesielt nyttig.

Møte med kilder.

Det er vår erfaring at personlige relasjoner til kilder gir et bedre resultat enn om man bare snakker på telefon. Vi fant fort ut at Vinmonopolets butikker på langt nær preges av den samme autoritære og lukkede kultur som hovedkontoret. Vi har møtt kilder på bakrommet over kaffekopper i utsalgene og truffet andre i privatboliger, kafeer, parkeringsgarasjer og i det skjulte fordi man var redd for å bli overvåket.

Flere ganger er ble vi fortalt av styremedlemmer og ledere at direktør Knut Grøholt personlig har konfrontert dem med spørsmål om de hadde snakket med Dagbladets journalister.

Saken som fikk størst betydning.

24. juni publiserte Dagbladet saken «Kopierte ansattes e-post ». I ettertid kan man trygt si at denne endret smøre-saken og ga den et langt mer alvorlig preg i forhold til toppledelsen. Vi har også fra høyeste hold i Vinmonopolet fått bekreftet at det var denne saken som til slutt felte styreleder Harald Arnkværn og i neste omgang direktør Knut Grøholt.

E-post-granskingen var omfattet med den dypeste hemmelighet innen Vinmonopolet. Bare Arnkværn, Grøholt og ikt-direktør Thore Nylund og hans medarbeidere på dataavdelingen visste om e-post-sjekken som spesialfirmaet IBAS hadde foretatt i januar/februar etter ønske fra advokat Erling Grimstad.

Den ville aldri blitt kjent hvis ikke vi hadde klart å finne en kilde som kjente til den hemmelige operasjonen. Vi forsto umiddelbart at kilden var til å stole på fordi vi fikk mye teknisk informasjon om hvordan dette hadde foregått.

Begge polets fagforeninger reagerte med forferdelse på at de ansattes e-post hadde blitt kopiert. – Dette er et tillitsbrudd uten sidestykke i bedriftens historie, sa Helge Storvik, leder i Funksjonærklubben. Denne avsløringen som Dagbladet var alene om, kom på et tidspunkt da forholdet mellom ansatte og ledelse var i ferd med å normaliseres. Partene hadde vært enige om det på et styremøte bare noen få dager i forveien. E-post-saken forandret alt. Nå nektet fagforeningene å delta i møter med ledelsen, Datatilsynet gikk til politianmeldelse av styreleder Harald Arnkværn, mens Handel og Kontor i tillegg politianmeldte advokat Erling Grimstad. Disse sakene er i skrivende stund ikke avsluttet. Verdt å merke seg er at vi fikk denne kilden fordi vi i flere måneder hadde vært ledende på smøre-saken.

7. Hvor mye tid har vi brukt?

Smøre-saken er et eksempel på kontinuerlig jobbing gjennom et år. Vi har arbeidet med saken i tillegg til andre saker og kunne selvfølgelig ideelt sett ønsket oss enda mer tid og større prioritet fra avisledelsens side, men vi er rimelig fornøyd med ledelsens forståelse for at dette var «vår avsløring» som også skulle prioriteres.

I en sak som utvikler seg over tid med gransking og konsekvenser er det helt avgjørende at man gis muligheter til å drive med systematisk sjekking av kildene. Dagbladet har klart å være først med de viktigste sakene nettopp fordi vi har vært rimelig systematiske med

oppfølging av kilder, både de anonyme og mer offisielle blant myndigheter, advokater, tillitsvalgte og administrativ ledelse.

Vi har nok en gang erfart at det er viktig å jobbe med slike saker uavhengig av arbeidstid. Det er ofte på kvelder og i helger kildene har tid og mulighet til å bidra.

8. Spesielle erfaringer

Vi var to av tre hovedreportere på Dagbladets dekning av Tønne-saken og vil nok alltid være preget av det tragiske utfall den saken fikk.

Bl.a. derfor la vi stor vekt på å opprette et åpent, men profesjonelt, forhold til sakens hovedaktører, Svein Lindin, Nils Ekjord og Knut Grøholt. Av disse tre sier det seg selv at forholdet mellom oss og Lindin var langt mindre konfliktfylt enn vårt forhold til de to andre.

Våre forsøk på å få kontakt med Ekjord viste seg tidlig nytteløse. Det første store intervjuet med ham sto på trykk to dager etter at smøresaken første gang ble brettet ut i Dagbladet. Det skulle vise seg å bli det siste. Ekjord avviste alle henvendelser om intervjuer eller kommentarer etter hvert som nye sider ved saken ble avdekket. Men utfra informasjonen vi skaffet oss om hans reaksjoner på avsløringene og sakens videre utvikling, fikk vi et bestemt inntrykk av at han har en robust personlighet som tåler at det blåser rundt ham.

Når det gjelder Knut Grøholt, ble vi tidlig klar over at han var mer emosjonelt preget av det som skjedde. Ikke bare vi la merke til at han kjempet med gråten allerede på sin første pressekonferanse da han introduserte advokat Erling Grimstad som leder for Vinmonopolets interne gransking.

Vårt forhold til Grøholt var i utgangspunktet greit og ukomplisert. Den ene av oss kjente ham dessuten litt fra før. Men granskningen av Grøholts egne reiser som leverandørbedrifters gjest, satte ham på sidelinja for en tid. Granskningen fikk ingen formelle konsekvenser for ham. Styret ga ham fornyet tillit, men hans autoritet var klart svekket.

Den ene av oss hadde en mer fortrolig samtale med ham på telefon om hvordan han opplevde og tacklet mediepresset. Han fortalte da uoppfordret at hans kone er psykolog. «Så jeg er i de beste hender, altså», sa han med sin karakteristisk tørre humor.

Vårt etter hvert skjerpede søkelys på hans evne til håndtere og lede Vinmonopolet ut av krisa, førte likevel til at vårt forhold til Grøholt ble mer anstrengt. Styreleder Arnkværn frontet selskapet utad mens Grøholt trakk seg mer tilbake og ønsket ikke å kommentere opprøret mot ham som Dagbladet rapporterte om allerede i midten av mars. Vi la med jevne mellomrom inn forespørsler om intervju med ham, men fikk aldri noen avtale. I november møttes vi i forbindelse med åpningen av det nye spesialpolet på Briskeby. Grøholt ga da inntrykk av å ha et avslappet forhold til oss og vi avtalte et større intervju før jul uten at det ble spikret noen dato. Vi hadde også kontakt med ham i forbindelse med at han noen dager seinere vitnet i arbeidsrettssaken mellom Lindin og Ekjord.

Men vi fikk signaler om at Grøholt i mer private sammenhenger hadde uttrykt undring og misnøye over det han opplevde som nærmest hardkjør mot ham fra Dagbladets side. Straks vi fikk nyss om dette, ringte en av oss til ham og inviterte ham ut på en lunsj eller middag hvor vi kunne snakke om vår dekning, og om hvordan vi oppfattet og forholdt oss til våre ulike roller. Han avsto høflig, men bestemt, med den begrunnelse at han eventuelt ville komme tilbake til et slikt møte seinere. Han sa at en slik samtale ville bli for sterkt emosjonelt preget hvis vi skulle ta den nå. Han ville vurdere å komme tilbake til saken på et seinere tidspunkt da tilnærmingen kunne skje på et mer analytisk grunnlag. Vi minnet ham om invitasjonen på pressekonferansen da han offentliggjorde sin avgang, og han gjentok at dette var noe vi eventuelt fikk komme tilbake til. Samtalen har ennå ikke funnet sted, men vi har til hensikt å gjenta invitasjonen.

Avslutning.

Vi håper juryen for SKUP-prisen vektlegger det metodiske arbeidet som må ligge bak for at man skal være ledende på en stor fellessak gjennom et helt år. Sakene har rystet statsbedriften og påvirket arbeidsmiljøet blant 1900 ansatte.

Vi var i utgangspunktet alene om saken, men kom samtidig med dn.no som forårsaket at VG også hadde oppslag på saken samme dag som oss.

Fra dag to var vi først med de viktigste sakene:

- Bilder og intervju med butikksjefer som seinere ble forsøkt sagt opp eller degradert på grunn av smøring.
- Hadde de første intervjuene med den oppsagte vinselger hos Ekjord, Svein Lindin.
- Eneste store intervju med vinimportør Nils Ekjord.
- Avslørte vedtak og uenighet i styret til tross for at styremedlemmene hadde taushetsplikt.
- Avslørte innholdet i Grimstad-utvalgets granskingsrapport som styret har hemmeligstemplet.
- Avslørte at styreleder Harald Arnkværn ga tillatelse til at advokat Erling Grimstad fikk engasjert datajegere fra IBAS til å kopiere de ansattes e-post.

9. Oslo 15. januar 2005

Tormod Haugstad

Erling Ramnefjell